

มหาชาติ หรือ

มหาเวสสันดรชาดก

มหาชาติ เป็นชาติที่ยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์ที่ได้

เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรและเป็นพระชาติสุดท้ายก่อนจะ
ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คนไทยรู้จักและคุ้นเคยกับ
มหาชาติมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ดังที่ปรากฏในหลักฐานในจารึก
นครชุม และในสมัยอยุธยาก็ได้มีการแต่งและสวดมหาชาติคำ
หลวงในวันธรรมสวนะ ส่วนการเทศน์มหาชาติเป็นประเพณีที่
สำคัญในทุกท้องถิ่นและมีความเชื่อกันว่า การฟังเทศน์
มหาชาติจบภายในวันเดียวจะได้รับอานิสงส์มาก

ผู้แต่ง

- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส
- พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
- กวีสำนักวัดถนน
- กวีวัดสังฆาย
- พระเทพโมลี (กลีน)
- เจ้าพระยาพระคลัง (หน)

ลักษณะคำประพันธ์

ความเรียงร้อยแก้ว ร่ายยาว กลบท กลอนพื้นบ้าน

จุดมุ่งหมายในการแต่ง

เพื่อใช้ในการสวด เทศนาสั่งสอน

- **ความเป็นมา**

เวสสันดรชาดกนี้เป็นเรื่องใหญ่จัดรวมไว้ในมหานิบาตชาดกรวมเรื่องใหญ่ ๑๐ เรื่องที่เรียกกันว่า ทศชาติ แต่อีก ๙ เรื่อง ไม่เรียกว่ามหาชาติ คงเรียกแต่เวสสันดรชาดกเรื่องเดียวว่า มหาชาติ ข้อนี้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ โปรดประทานอธิบายว่า พุทธศาสนิกชนชาวไทยตลอดจนประเทศใกล้เคียงนับถือกันมาแต่โบราณว่า เรื่องมหาเวสสันดรชาดก สำคัญกว่าชาดกอื่น ๆ ด้วยปรากฏบารมีของพระโพธิสัตว์บริบูรณ์ในเรื่องมหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๐ บารมี

- อานิสงส์การฟังเทศน์มหาชาติ การตั้งใจฟังเทศน์มหาชาติให้จบเพียงวันเดียวครบบริบูรณ์ ทั้ง ๑๓ กัณฑ์จะเป็นเหตุให้สำเร็จความปรารถนาทุกประการดังนี้
  ๑. เมื่อตายจากโลกนี้แล้ว จะมีโอกาสได้พบพระพุทธเจ้า พระนามว่า ศรีอริยเมตไตรย ในอนาคต
  ๒. เมื่อดับขันธไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ จะเสวยทิพยสมบัติมโหฬาร
  ๓. เมื่อตายไปแล้วจะไม่ตกนรก
  ๔. เมื่อถึงยุคพระพุทธเจ้าพระนามว่า ศรีอริยเมตไตรย จะได้จุติไปเกิดเป็นมนุษย์
  ๕. ได้ฟังธรรมต่อหน้าพระพักตร์ของพระพุทธองค์ จะได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นพระอริยบุคคล ในบวรพุทธศาสนา

- **มูลเหตุการณ์เล่าเรื่องมหาชาติ**

คัมภีร์มัณฑนพิธีกรรมบทกวีทศกนิกาถกล่าวว่ เรื่องเวสสันดรชาดกเป็นพุทธดำรัสที่สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสแก่ภิกษุสงฆ์ชีณาสพสองหมื่นรูป และพระประยูรญาติที่นิโครธารามหาวิหารในนครกบิลพัสดุ์ ในคราวเสด็จโปรดพระเจ้าสุทโธทนะพุทธบิดา และพระวงศ์ศากยะ บรรดาพระประยูรญาติไม่ปรารถนาจะทำความเคารพพระองค์ ด้วยเห็นว่าอายุน้อยกว่า

พระองค์ทรงทราบความคิดนี้จึงทรงแสดงยมกปกฏีหาริย์
โดยเสด็จขึ้นเบื้องนภาอากาศแล้วปล่อยให้ฝุ่นละอองธุลีพระ
บาทตกลงสู่เศียรของพระประยูรญาติทั้งหลาย พระประยูรญาติ
จึงได้ละทิ้งทิฐิแล้วถวายบังคมพระพุทธเจ้า ขณะนั้นได้เกิดฝน
โบกขรพรรษ พระภิกษุทั้งหลายเห็นเป็นอัศจรรย์จึงได้ทูล
ถาม พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่าฝนชนิดนี้เคยตกมาแล้วใน
อดีต แล้วจึงทรงแสดงธรรมเรื่องมหาเวสสันดรชาดก หรือเรื่อง
มหาชาติให้แก่พระภิกษุและพระประยูรญาติ

มหาเวศสันดรชาดก เป็นชาดกที่มีความสำคัญมากกว่าชาดกอื่น ๆ เพราะพระบารมีของพระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญบริบูรณ์ในพระชาตินี้ มหาเวศสันดรชาดกทั้ง ๑๐ บารมี คือ

ทานบารมี = ทรงบริจาคทรัพย์สิน ข้าว ไม้ ราชรถ พระกุมารทั้งสอง และพระมเหสี

ศีลบารมี = ทรงรักษาศีลอย่างเคร่งครัดระหว่างทรงผนวชอยู่ ณ เขาวงกต

เนกขัมมบารมี = ทรงครองเพศบรรพชิตตลอดเวลาที่ประทับ ณ เขาวงกต

ปัญญาบารมี = ทรงบำเพ็ญภาวนามัยปัญญาตลอดเวลาที่ทรงผนวช

วิริยาบารมี = ทรงปฏิบัติมิได้ย่อหย่อน

สัจจบารมี = ทรงล้นพระวาจายกกุมารให้ชูชก เมื่อพระกุมารหลบหนี ก็ทรงติดตามให้

ขันติบารมี = ทรงอดทนต่อความยากลำบากต่าง ๆ ขณะที่เดินทาง มายังเขาวงกต และตลอดเวลาที่ประทับ ณ ที่นั้น แม้แต่ตอนที่ ทอดพระเนตรเห็นชูชกเลียนตีพระกุมารอย่างทารุณพระองค์ก็ทรงชม พระทัยไว้ได้

เมตตาบารมี = เมื่อพราหมณ์เมืองกลิงคราษฎร์ มาทูลขอช้างปัจจัย นาค เนื่องจากเมืองกลิงคราษฎร์ฝนแล้ง ก็ทรงพระเมตตาประทาน ให้ และเมื่อชูชกมาทูลขอสองกุมาร อ้างว่าตนได้รับความลำบากต่าง ๆ พระองค์ก็มีเมตตาประทานให้ด้วย

อุเบกขาบารมี = เมื่อทรงเห็นสองกุมารถูกชูชกเขียนตี วิงวอนให้
พระองค์ช่วยเหลือ ทรงบำเพ็ญอุเบกขา คือทรงวางเฉย เพราะทรงเห็น
ว่าได้ประทานเป็นสิทธิ์ขาดแก่ชูชกไปแล้ว

อธิษฐานบารมี = คือทรงตั้งมั่นที่จะบำเพ็ญบารมีเพื่อให้สำเร็จ
โพธิญาณเบื้องต้นหน้าก็มีได้ทรงย่อท้อ จนพระอินทร์ต้องประทานความ
ช่วยเหลือต่าง ๆ เพราะพระทัยอันแน่วแน่ของพระองค์

เนื้อเรื่อง

หลังจากสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ ทำให้พระประยูรญาติละทิ้งอวมถวายบังคม ก็บังเกิดฝนโบกขรพรรษ พระภิกษุทั้งหลายจึงได้ทูลถามพระพุทธเจ้า

พระพุทธองค์ตรัสเล่าว่า ฝนชนิดนี้เคยตกมาแล้วในอดีต พระองค์จึงทรงแสดงธรรมเรื่องมหาเวสสันดรชาดก หรือเรื่องมหาชาติทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ตามลำดับ ดังนี้

กัณฑ์ที่ ๑ ทศพร พระอินทร์ประสาทพรแก่พระนางผุสดี ก่อนที่จะจุติลงมาเป็นพระราชมารดาของพระเวสสันดร แต่ปางก่อนนั้นผุสดี เทวีเสวยชาติเป็นอัครมเหสีของพระอินทร์ เมื่อจะสิ้นพระชนมายุจึงขอกัณฑ์ทศพรจากพระอินทร์ได้ ๑๐ ประการ ทั้งยังเคยไปรยผงจันทร์แดง ถวายพระวิปัสสีพุทธเจ้าและอธิฐานให้ได้เกิดเป็นมารดาพระพุทธเจ้าด้วย พร ๑๐ ประการนั้นมีดังนี้

๑. ขอให้เกิดในกรุงมัททราช แคว้นสีพี
๒. ขอให้มิดวงเนตรคมงามและดำขลับตั้งลูกเนื้อทรายอายุได้ ๑ ปี
๓. ขอให้ควมขำด่างาม

๔. ขอให้ได้นาม "มุสดี" ดังภาพเดิม
๕. ขอให้พระโอรสเกริกเกียรติที่สุดในชมพูทวีป
๖. ขอให้พระครุภังการ ไม่ปองขุนตั้งสตรีสามัญ
๗. ขอให้พระถันเปล่งปลั่งงดงามไม่ย้านคล้อยลง
๘. ขอให้เส้นพระเกศาดำขลับตลอดชาติ
๙. ขอให้ผิวพรรณละเอียดบริสุทธิ์ดุจทองคำธรรมชาติ
๑๐. ขอให้ได้ปลดปล่อยนักรโหษที่ต้องอาญาประหารได้

- **กัณฑ์ที่ ๒ หิมพานต์** พระนางผุสดีจุติลงมาเป็นราชธิดาของพระเจ้ามัททราช เมื่อเจริญชนม์ได้ ๑๖ ชันษา จึงได้อภิเษกสมรสกับพระเจ้ากรุงสญชัยแห่งเมืองเซตุตร ต่อมาได้ประสูติพระโอรสนามว่า "เวสสันดร" ในวันที่ประสูตินั้นได้มีนางข้างฉันททนต์ตกถูกเป็นข้างเผือกขาวบริสุทธิ์จึงได้นำมาไว้ในโรงช้างต้นคู่บารมี ให้นามว่า "ปัจฉยนาค" เมื่อพระเวสสันดรเจริญชนม์ ๑๖ พรรษา พระราชบิดาก็กษัตริย์ให้ครอบครองและทรงอภิเษกกับนางมัทรี พระราชธิดาราชนวงศ์มัททราช มีพระโอรสชื่อ ชาลี พระธิดาชื่อ กัณหา พระองค์ได้สร้างโรงงาน บริจาคทานแก่ผู้เข็ญใจ ต่อมาพระเจ้ากาสิงคะแห่งนครกสิงคราชฎร์ ได้ส่งพราหมณ์มาขอพระราชทานช้างปัจฉยนาคเพื่อให้ฝนตกในบ้านเมืองที่แห้งแล้งกันดาร พระองค์จึงพระราชทานช้างปัจฉยนาคให้แก่พระเจ้ากาสิงคะ ชาวกรุงสญชัยไม่พอใจที่พระราชทานช้างคู่บ้านคู่เมืองไป จึงเนรเทศพระเวสสันดรออกนอกพระนคร

- **กัณฑ์ที่ ๓ ทานกัณฑ์** พระเวสสันดรทรงมหาสัตตสดกทาน คือ การแจกทานครั้งยิ่งใหญ่ก่อนที่พระเวสสันดรพร้อมด้วยพระนางมัทรี ชาลีและกัณหาออกจากพระนคร จึงทูลขอพระราชทานโอกาสบำเพ็ญมหาสัตตสดกทาน คือ การให้ทานครั้งยิ่งใหญ่ อันได้แก่ ข้าว ไม้ รถม โคนม นารี ทาสี ทาสา อย่างละ ๗๐๐

- **กัณฑ์ที่ ๔ วนประเวศน์** เป็นกัณฑ์ที่สี่ที่กษัตริย์เดินทางสู่เขาวงกต เมื่อเดินทางถึงนครเจตราชทั้งสี่กษัตริย์จึงแวะเข้าประทับหน้าศาลาพระนคร กษัตริย์ผู้ครองนครเจตราชจึงทูลเสด็จครองเมือง แต่พระเวสสันดรทรงปฏิบัติ กษัตริย์เจตราชจึงมอบหมายให้พราณเจตบุตรผู้มีความเชี่ยวชาญชำนาญป่าเป็นผู้รักษาประตูป่าไม้ กษัตริย์ทั้ง ๔ พระองค์ปลอดภัย และเมื่อเสด็จถึงเขาวงกตได้พบอาศรม ซึ่งทำวิษณุกรรมเนรมิตตามพระบัญชาของพระอินทร์ กษัตริย์ทั้งสี่จึงทรงผนวชเป็นฤาษีพำนักในอาศรมสืบมา

- **กัณฑ์ที่ ๕ ชุชก** ในแคว้นกาลิงคะมีพราหมณ์แก่ชื่อชุชกพำนักในบ้าน
ทุนวิฐฐะเที่ยวขอทานตามเมืองต่าง ๆ เมื่อได้เงินถึง ๑๐๐ กหาปณะ จึง
นำไปฝากไว้กับพราหมณ์ผิวเมื่อยแล้วออกเดินทางขอทานต่อไป เมื่อเห็น
ว่าชุชกหายไปนานจึงได้นำเงินไปใช้เป็นการส่วนตัว เมื่อชุชกเดินทาง
มาทวงเงินคืนจึงยกนางอมิตตดาลูกสาวให้แก่ชุชก นางอมิตตดาเมื่อ
มาอยู่ร่วมกับชุชกได้ทำหน้าที่ของภรรยาที่ดี ทำให้ชายในหมู่บ้าน
เปรียบเทียบกับภรรยาของตน หญิงในหมู่บ้านจึงเกลียดชังและรวมทำ
ร้ายทุบตีนางอมิตตดา ชุชกจึงเดินทางไปทูลขอกัณหาชาลีเพื่อมาเป็น
ทาสรับใช้ เมื่อเดินทางมาถึงเขาวงกตก็ถูกขัดขวางจากพรานเจตบุตร
ผู้รักษาประตูป่า

- **กัณฑ์ที่ ๖ จุลพน** พระราชนิพนธ์ของพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาจะนำไปถวายพระเวสสันดร พระราชนิพนธ์จึงต้อนรับและเลี้ยงดูชูชกเป็นอย่างดี และได้พาไปยังต้นทางที่จะไปอาศรมฤาษี

กัณฑ์ที่ ๗ มหาพน เมื่อถึงอาศรมได้พบกับพระอัจฉูตฤาษี
ชูชกใช้คารมหลอกล่อพระอัจฉูตฤาษีให้ที่พักหนึ่งคืนและบอก
เส้นทางไปยังอาศรมพระเวสสันดร พร้อมพรรณนาหมู้อสัตว์และ
พรรณไม้ตามเส้นทางให้ชูชกฟัง

กัณฑ์ที่ ๘ กัณฑ์กุมาร เป็นกัณฑ์ที่พระเวสสันดรทรงให้ทานสอง
โอรสแก่เฒ่าชูชก พระนางมัทรีฝันร้ายเหมือนบอกเหตุแห่งการ
พลัดพราก รุ่งเช้าเมื่อพระนางมัทรีเข้าป้าหาอาหารแล้ว
ชูชกจึงเข้าเฝ้าทูลขอสองกุมาร สองกุมารลงไปซ่อนตัวอยู่ที่
สระ พระเวสสันดรจึงเสด็จติดตามหาสองกุมารแล้วมอบให้แก่
ชูชก

- **กัณฑ์ที่ ๙ กัณฑ์มัทรี** พระนางมัทรีเดินเข้าไปหาผลไม้ในป่าลึกจน ค่อยเย็นจึงเดินทางกลับอาศรม แต่มีเทวดาแปลงกายเป็นเสือนอน ขวางทางจนค้ำ เมื่อกลับถึงอาศรมไม่พบโอรสธิดาและพระवेशนন্দรได้ กล่าวว่างานอกใจ พระนางมัทรีจึงออกเที่ยวหาโอรสธิดาและกลับมา สิ้นสติต่อเบื้องพระพักตร์ พระองค์ทรงตกพระทัยลืมนอนว่าเป็นดาบสจึง ทรงเข้าอุ้มพระนางมัทรีและทรงกันแสง เมื่อพระนางมัทรีฟื้นจึงถวาย บังคมประทานโทษ พระवेशนন্দรจึงบอกความจริงว่าได้ประทานโอรส ธิดาแก่ชูชกแล้ว หากชีวิตไม่สิ้นคงจะได้พบกัน พระนางมัทรีจึงได้ทรง อนุโมทนาในปิยบุตรทานนั้น

สุดสายนัยนาที่แม่จะตามไปเลี้ยงแล

สุดไสตแล้วที่แม่จะรับทราบฟังสำเนียง

สุดสุรเสียงที่แม่จะรำเรียกพิไลร้อง

สุดผีเท่าที่แม่จะเฝ้าย่องยกย่างลงเหยียบดิน

ก็สุดสิ้นสุดปัญญาสุดหาสุดค้นเห็นสุดคิด

จะได้พานพบประสปรอยพระลูกน้อยแต่สักนิดไม่มีเลย

ความโดดเด่นการใช้ คำซ้ำเพื่อเน้นอารมณ์เพื่อให้เกิดภาพพจน์ ใช้
เสียง "ส" ที่เป็นเสียงเสียดแทรกบาดความรู้สึกได้เป็นอย่างดี

- **กัณฑ์ที่ ๑๐ สักรบรรพ** พระอินทร์เกรงว่าพระเวสสันดรจะประทานพระนางมัทรีให้แก่ผู้ที่มาขอ จึงแปลเป็นพราหมณ์เพื่อมาทูลขอพระนางมัทรี พระเวสสันดรจึงประทานให้พระนางมัทรีก็ยินดีอนุโมทนาเพื่อร่วมทานบารมีให้สำเร็จพระสัมโพธิญาณ เป็นเหตุให้เกิดแผ่นดินไหวสะท้าน พระอินทร์ในร่างพราหมณ์จึงฝากพระนางมัทรีไว้ยังไม่รับไป แล้วตรัสบอกความจริงและถวายคืนพร้อมถวายพระพร ๘ ประการ

- **กัณฑ์ที่ ๑๑ มหาราช** เมื่อเดินทางผ่านป่าใหญ่ชุกจะผูกสองกุมารไว้ที่โคนต้นไม้ ส่วนตนเองปีนขึ้นไปนอนต้นไม้ เหล่าเทพเทวดาจึงแปลงร่างลงมาปกป้องสองกุมารจนเดินทางถึงกรุงสีพี พระเจ้าแคว้นสีพีเกิดนิมิตฝันตามคำทำนายนั้นนำมาซึ่งความปีติปราโมทย์ เมื่อเสด็จลงหน้าลานหลวงตอนรุ่งเช้า ทอดพระเนตรเห็นชุกและกุมารทั้งสองพระองค์ ทรงทราบความจริงจึงพระราชทานค่าไถ่คืน ต่อมาชุกก็ถึงแก่ความตายเพราะกินอาหารมากเกินไปจนขนาดจนไม่ย่อย พระชาลีจึงได้ทูลขอให้ไปรับพระบิดาพระมารดานิวัตินคร ในขณะเดียวกันเจ้านครลิงคราษฎร์ได้คืนช้างปัจจัยนาคแก่นครสีพี

- **กัณฑ์ที่ ๑๒ ฉกษัตริย์** พระเจ้ากรุงสุโขทัยใช้เวลา ๑ เดือน กับ ๒๓ วัน จึงเดินทางถึงเขาวงกต เสี่ยงให้ร้องขอทหารทั้ง ๔ เหล่า ทำให้พระเวสสันดรทรงคิดว่าเป็นข้าศึกมาโจมตีจนครีส์พี จึงชวนพระนางมัทรีขึ้นไปแอบดูที่ยอดเขา พระนางมัทรีทรงมองเห็นกองทัพพระราชบิดาจึงได้ตรัสทูลพระเวสสันดร และเมื่อทั้งหกกษัตริย์ได้พบกันทรงกันแสงสุดประมาณ รวมทั้งทหารเหล่าทัพทำให้ป่าใหญ่สนั่นครั่นครื้น พระอินทร์จึงได้ทรงบันดาลให้ฝนโบกขรพรรษตกลงมาประพรมกษัตริย์ให้หายเศร้าโศกและฟื้นฟูพระองค์

- **กัณฑ์ที่ ๑๓ นครกัณฑ์** พระเจ้ากรุงสุโขทัยตรัสสารภาพผิด พระเวสสันดรจึงทรงลาผนวชพร้อมทั้งพระนางมัทรี และเสด็จกลับสู่สีพี นคร เมื่อเสด็จถึงจึงรับสั่งให้ชาวเมืองปล่อยสัตว์ที่กักขัง ครั้นยามราตรี พระเวสสันดรทรงปริวิตกว่า รุ่งเช้าประชาชนจะแตกตื่นมารับบริจาคทาน พระองค์จะประทานสิ่งใดให้แก่ประชาชน ท้าวโกสีย์ได้ทราบจึงบันดาลให้มีฝนแก้ว ๗ ประการ ตกลงมาในนครสีพีสูงถึงหน้าแข้ง พระเวสสันดรจึงทรงประกาศให้ประชาชนมาขนเอาไปตามปรารถนา ที่เหลือให้ชนเข้าพระคลังหลวง

ในกาลต่อมาพระเวสสันดรเถลิงราชสมบัติปกครองแคว้นสีพีโดยทศพิธราชธรรม บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุขตลอดพระชนมายุ

เรื่อง มหาเวสสันดรชาดกนั้นมีสันนิษฐานพบหลักฐานเป็น
ลายลักษณ์อักษรครั้งแรกในสมัยกรุงศรีอยุธยา

ถือว่าเป็นมหาเวสสันดรชาดกที่แปลแล้วนำมาแต่งเป็น
ภาษาไทยเล่มแรก คือ **มหาชาติคำหลวง** ซึ่งสมเด็จพระบรม
ไตรโลกนาถพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นักปราชญ์ราชบัณฑิต
ช่วยแปลและเรียบเรียงขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๕

ต่อมาในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ได้โปรดเกล้าฯ ให้นักปราชญ์
ราชบัณฑิต เรียบเรียงมหาเวสสันดรชาดกเป็นภาษาไทยอีกครั้ง
หนึ่ง เมื่อ พ.ศ.๒๑๗๐ เรียกว่า **กาพย์มหาชาติ** แต่แปลเป็น
ภาษาไทยใช้ฉันทลักษณ์เดียวคือ **ร่ายยาว** เพื่อใช้สำหรับเทศน์ให้
อุบาสกอุบาสิกาได้ฟังกัน นอกจากนี้ยังมีผู้นำ มหาเวสสันดรชาดก ไป
แต่งเป็นภาษาอีกหลายจำนวน และใช้คำประพันธ์หลายชนิด เช่น
กลอน ฉันท์ กาพย์ ลิลิต และ ร้อยแก้ว รวมทั้งยังมีมหาเวสสันดรชาดก
ที่เป็นภาษาถิ่นอีกหลายฉบับดังนี้

๑. **มหาชาติภาคกลาง** เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ กรมศึกษาธิการได้รวบรวมมหาชาติสำนวนต่างๆ เนื้อหาอยู่ในคัมภีร์เทศน์มหาชาติเรื่องมหาเวสสันดรชาดก ๑๓ กัณฑ์ ๑๐๐๐ พระคาถา ซึ่งเทศน์ด้วยภาษาไทยถิ่นกลางหรือภาษาไทยมาตรฐาน เทศน์มหาชาติภาคกลาง มีทั้งทำนองหลวงและทำนองราษฎร์ มีทั้งเทศน์ในวัง และเทศน์ในวัด เทศน์ในวังเทศน์แบบทำนองหลวงอย่างเดียว เทศน์ในวัดมีทั้งทำนองหลวงและทำนองราษฎร์ ส่วนวัดขนาดใหญ่ที่มีความพร้อมด้านบุคลากรจะเทศน์มหาชาติแบบเรียงกัณฑ์ทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ตามคัมภีร์เรียกว่าทำนองหลวง เทศน์นอกคัมภีร์เรียกว่าทำนองราษฎร์ บางวัดก็เทศน์แบบผสมผสาน เรียกว่าเทศน์ทั้งเนื้อนอกเนื้อใน ที่มีผู้แต่ง ๖ ทำน ดังนี้

- กัณฑ์ทศพร กัณฑ์หิมพานต์ กัณฑ์มหाराช นครกัณฑ์ และกัณฑ์
อุกษัตริย์ พระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส
- กัณฑ์วนปเวศน์ กัณฑ์จุลพน และกัณฑ์สักกรบรรพ พระราชนิพนธ์
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
- กัณฑ์กุมาร กัณฑ์มัทรี งานนิพนธ์ เจ้าพระยาพระคลัง(หน)
- ทานกัณฑ์ งานนิพนธ์ สำนักวันถนน
- กัณฑ์ชูชก งานนิพนธ์ สำนักวัดสังข์กระจาย
- กัณฑ์มหาพน งานนิพนธ์ พระเทพโมลี (กลั่น)

๒. มหาชาติภาคเหนือ จำนวนที่น่าจดจำ ได้แก่ มหาชาติจำนวนร้อยสังกร เป็นจำนวนที่รวบรวมโดย พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ แต่งเป็นร้อยยาว ที่มีคำคล้องจอง สัมผัสกันไปในแต่ละวรรค เป็นมหาชาติที่มีเนื้อความและ จำนวนภาษาคลายกับมหาชาติของภาคเหนืออีกจำนวนหนึ่ง ที่เรียกว่า **จำนวนไม้ไฟแจ้เจียวแดง** ซึ่งเชื่อว่าแต่งในสมัย อยุธา และเป็นต้นแบบของมหาชาติภาคเหนืออื่นๆ

๓. **มหาชาติภาคอีสาน** นั้นมีหลายสำนวน แต่ละวัดต่างใช้ฉบับของท้องถิ่นและคัดลอกสืบต่อมา แต่ฉบับที่มีความน่าสนใจ คือ “ฉบับพิมพ์ของ ส.ธรรมภักดี” โดยเชื่อกันว่า กวีโบราณชาวอีสานได้แต่งไว้โดยสืบทอดหรือเรียบเรียงมาจากต้นฉบับเดิมอันเป็นฉบับหลวงที่มีมาแต่อาณาจักรล้านช้าง ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับมหาชาติภาคเหนือมากเนื่องจากล้านช้างได้รับพุทธศาสนาจากล้านนา

ชาวอีสานส่วนใหญ่ได้รับวัฒนธรรมกลุ่มแม่น้ำโขงมาโดยตลอด และพิธีบุญพระเวส หรือ บุญแพวส หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าบุญมหาชาติ มีการทำกันเดือนใดเดือนหนึ่ง ในระหว่างออกพรรษาจะเป็นข้างขึ้นหรือข้างแรมก็ได้แล้วแต่สะดวก แต่ส่วนมากนิยมทำกันในเดือนสี่ดังมีคำพังเพยว่า "เดือนสามด้อยเจ้าหัวคอย ปั้นข้าวจีเดือนสี่ด้อยจวน้อยเทศน์มะที" (คำว่า เจ้าหัว หมายถึง พระภิกษุ จ้ว หมายถึงสามเณร มะที หมายถึง มัทรี)

บางแห่งทำในเดือนหกหรือเดือนเจ็ดก็มีและหากทำในเดือนหกหรือเดือนเจ็ดมักจะทำ บุญบั้งไฟรวมด้วยก่อนจัดงาน ทางบ้านและวัด จะมีการปรึกษาหารือตกลงกันให้เรียบร้อยก่อนทางชาวบ้านจะจัดอาหารการกิน เช่น ขนม ข้าวต้ม และอาหารคาวต่าง ๆ สำหรับถวายพระภิกษุสามเณรและเลี้ยงแขกเลี้ยงคนที่มาร่วมงาน และจัดหาปัจจัยไทยทานสำหรับใส่กัณฑ์เทศน์เพื่อถวายพระภิกษุสามเณร ส่วนทางวัดก็แบ่งหนังสือออกเป็นกัณฑ์ ๆ หนังสือผูกหนึ่งอาจแบ่งเป็นหลายกัณฑ์ก็ได้เพื่อให้ชาวบ้านได้รับกัณฑ์โดยทั่วถึงกัน มอบหนังสือให้พระภิกษุสามเณรในวัดนั้นเพื่อเตรียมไว้เทศน์

๔.มหาชาติภาคใต้ ส่วนวนที่น่าสนใจ เช่น พระมหาชาติก อบัษ
วัดมัสฌิมาวาส จังหวัด สงขลา ไม่ปรากฏผู้แต่ง ทราบเพียงชื่อผู้ที่ทำ
การคัดลอก คือ พระภิกษุญีมเช่า คัดลอกลงในสมุดข่อย เมื่อ พ.ศ.
๒๓๙๕ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยแต่งเป็น
กาพย์ยานี ๑๑ กาพย์ฉบัง ๑๖ กาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ และมาลีนี้
ฉันท ๑๕ มหาชาติทางภาคใต้นั้นเน้นการพรรณนามากกว่าภาคเหนือ
และภาคอีสาน แต่น้อยกว่าภาคกลางโดยเน้นแสดงลักษณะเฉพาะของ
ท้องถิ่น เช่น เรื่องอาหาร พรรณไม้ ภูมิประเทศ

ลักษณะเด่นของมหาชาติในท้องถิ่นต่าง ๆ

มหาชาติภาคกลาง

มหาชาติภาคกลางมีสำนวนพรรณนาความดีเด่น ใช้คำอย่าง
อลังการ มักใช้ศัพท์ยาก นิยมซ้ำคำหรือซ้ำกลุ่มคำ เล่นคำและเล่น
เสียงสัมผัสพยัญชนะและสระอย่างแพรวพราว นอกจากนี้บางตอนยัง
แต่งเป็นกลบทหลากหลายชนิดด้วย

มหาชาติภาคเหนือและภาคอีสาน

มหาชาติภาคเหนือและภาคอีสานมีความโดดเด่นเรื่องการใช้คำ
ง่ายๆ มีบทบรรยายเรียบง่าย ไม่เน้นการพรรณนาความพิสดาร ถ้ามี
การเล่นคำก็นิยมเล่นคำซ้ำต้นวรรค

มหาชาติภาคใต้

มหาชาติภาคใต้มีการพรรณนาความมากกว่าในฉบับภาคเหนือและอีสาน แต่ก็ไม่มากเท่า การพรรณนาความของกวีภาคกลาง

มหาชาติในแต่ละท้องถิ่นแสดงลักษณะเฉพาะของสังคมในถิ่นนั้นๆ เช่น อาหารการกิน พรรณไม้และฉากภูมิประเทศ เป็นต้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ในมหาชาติภาคเหนือกัณฑ์ชูชก กวีบรรยายอาหารการกินในท้องถิ่นทางเหนือไว้ หลากหลายชนิด เช่น ส้มค่างคือแหยมเนื้อค่าง มันหมูคือเนื้อหมูสามชั้นทอด ลาบควายคือลาบเนื้อควาย แกงแคเปิดคือแกงผักหลายชนิดใส่เนื้อเปิด แกงแคเห็ดคือแกงผักหลายชนิดใส่เห็ดลมหรือเห็ดมัน ปิ้งจีปลาเผาหมายถึงปลาย่างหรือจีเผาไฟ แคนหมูหรือหนังหมูทอด เป็นต้น

ในมหาชาติภาคอีสาน ตอนเดียวกัน ก็กล่าวถึงอาหารคาว และหวานของชาวอีสานหลายอย่าง เช่น ข้าวผงปั้นเป็นก๊ีบหรือ ข้าวจี๋ ข้าวกลีบใส่น้ำมันพานคือขนมผิง แกงไก่และเจี๋ม้นคือแกงป่า ใส้เผือก

หมก คืออาหารที่ใช้ห่อใบตองห่อหมกไฟ แกงกา คือแกงอ่อม เนื้อที่เอาข้าวเหนียวสุกมาจับดใส่ ที่เรียกเช่นนี้เพราะมีสีดำเหมือนน กา ยำปีคือหัวปลีต้มหรือหัวปลีสดที่นำมาหั่นฝอยแล้วผสมกับน้ำพริก ปลาสด น้ำแจ่วใส้ชั้นต้มคือเนื้อที่ควั่นสุกหรือเนื้อที่ต้มสุกแล้วจิ้มพริก แจ่วที่ทำจากพริกป่นผสมน้ำปลาและมะนาว แกงส้มใส้ข้าวปุ้น คือ แกงปลาสดที่บดละเอียดแล้วใส่มะนาวหรือมะขามเวลากินราดแกงนี้ บนขนมจีน

อาจกล่าวได้ว่ามหาชาติแต่ละสำนวนในถิ่นต่างๆ มีคุณค่าทางด้านเนื้อหาและด้านวรรณศิลป์ เพราะเป็นเรื่องที่ประพันธ์ขึ้นจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนา และจากความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมและวิถีชีวิตในท้องถิ่นของตน การอ่านวรรณคดีเรื่องมหาชาติสำนวนต่างๆ นอกจากจะทำให้นักเรียนได้ซาบซึ้งกับอรรถรสของงานประพันธ์ที่มีคุณค่าแล้ว ยังได้รู้จักวัฒนธรรมและวิถีชีวิตบางแง่มุมของเพื่อนต่างถิ่นด้วย

คำศัพท์

- กรุงกบิลพัสดุ์ = ชื่อเมืองหลวงของแคว้นสั๊กกะ เป็นเมืองของพระเจ้าสุทโธทนะพระราชบิดาของเจ้าชายสิทธัตถะ ปัจจุบันอยู่ในเขตประเทศเนปาล ติดชายแดนตอนเหนือของประเทศอินเดีย
- คาถาพัน = บทประพันธ์เรื่องมหาเวสสันดรชาดกที่แต่งเป็นภาษาบาลีล้วน ๆ พันบท เรียกการเทศน์มหาเวสสันดรชาดกที่เป็นคาถาล้วน ๆ อย่างนี้ว่า เทศน์คาถาพัน
- จตุติ = เคลื่อน เปลี่ยนสภาพจากกำเนิดหนึ่งไปเป็นอีกกำเนิดหนึ่ง มักใช้แก่เทวดา
- ดาวดึงส์สวรรค์ = ชื่อสวรรค์ชั้นที่ ๒ แห่งสวรรค์ ๖ ชั้น มีพระอินทร์เป็นผู้ครอง

ทศบารมี = บารมี ๑๐ ประการ ได้แก่ ทาน ศีล เนกขัม
มะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน
เมตตา อุเบกขา

เนรเทศ = บังคับให้ออกไปเสียจากประเทศหรือถิ่นที่อยู่
ของตน

บุตรทารุทาน = การให้ทานโดยสละบุตรและภรรยา (ทาร)

ปิยบุตรทาน = ให้ลูกรักเป็นทาน

ฝนโบกขรพรรษ
ให้ = ฝนที่มีสีแดง ฝนชนิดนี้กล่าวไว้ว่าใครอยากจะ
เปียก ก็เปียก ถ้าไม่อยากให้เปียกก็ไม่เปียก

เหมือนน้ำตกลงบนใบบัว

พิสดาร = กว้างขวาง ละเอียดลออ (ใช้แก่เนื้อความ)
แปลก พิลึก (ปาก)

- มหาชาติ = เรียกเวสสันดรชาดกว่า มหาชาติ การเทศน์
เรื่องมหาเวสสันดรชาดกเรียกว่า เทศน์มหาชาติ
- ยมกปาฏิหาริย์ = ปาฏิหาริย์ที่แสดงเป็นคู่ ๆ เป็นปาฏิหาริย์ที่
พระพุทธเจ้าทรงกระทำที่ต้นมะม่วงซึ่งเรียกว่า
คันทามพฤกษ์ คือทรงบันดาลให้น้ำที่อไหลจากส่วน
ของพระกายเป็นคู่ ๆ กัน
- ลาผนวช = มีความหมายเดียวกับลาสิขา คือลาสิก ลาจาก
เพศสมณะ
- สัตตสดกมหาทาน = การทำทานครั้งใหญ่โดยให้สิ่งของ ๗ อย่าง อย่าง
ละ ๗๐๐ ได้แก่ ช้าง ม้า รถ สตรี แม่โคนม ทาส
ชาย ทาสหญิง
- อนุโมทนา = ยินดีตาม ยินดีด้วย พลอยยินดี
- อานิสงส์ = ผลแห่งกุศลกรรม ผลบุญ ประโยชน์
- อาศรม = ที่อยู่ของนักพรต

วิเคราะห์คุณค่าวรรณคดี

- **คุณค่าด้านวรรณศิลป์**

เนื่องจากเรื่องที่น่ามาเรียนนี้เป็นเรื่องเล่าในลักษณะความเรียง จึงเป็นบรรยายโวหาร ในส่วนที่หยิบยกมาเป็นตัวอย่างจากเนื้อเรื่องจริง ได้ยกจากตอนพระอภัยมณีบอกเส้นทางไปเขาวงกตแก่ ชูชก ซึ่งได้พรรณนาโดยใช้คำอลังการ และสัมผัสแพรวพราว เช่น

"แลถนัดในเบื้องหน้าโน้น ก็เขาใหญ่ ยอดเยี่ยมไพยมอย่าง
พยับเมฆ มีพรรณเขียวขาวดำแดงดูดิเรก ดังรายรัตนนพมหนีแนมน่า
ใคร่ชม ครั้นแสงพระสุริยะส่งระดมก็ดูเด่นดังดวงดาว วาวแวววะวาบ ๆ
ที่เว้งวุ้ง วิจิตรจำรูญรุ่งเป็นสีรุ้งฟุ้งพันเพ็งคัคณัมพรพื้ณนภากาศ บ้างก็
ก่อเกิดก่อนประหลาดศิลาลายและละเลื่อม ๆ ที่งอกง้าเป็นแงเงื่อม..."

(กัณฑ์ที่ ๗ มหาพน)

สำนวนที่มาจากเรื่องมหาเวสสันดรชาดกที่ใช้ในปัจจุบัน เช่น **ชักแม่น้ำทั้งห้า** หมายถึง พุดจาหวานล้อมด้วยคำยกยอ ดังที่ ชูชกจะกล่าวขอสองกุมารต่อพระเวสสันดรก็ได้พุดจาชักแม่น้ำทั้งห้า (คงคา ยมูนา อจิรวดี สรรภู และมะหิ) มาเปรียบเทียบเสียก่อนแล้วจึงขออนขอ ในภายหลัง

ตีปลาหน้าไซ หมายถึง ตีหรือกระทุ่มน้ำตรงหน้าไซให้ปลา ตกตื่นหนีไปจากไซที่ดักไว้ เป็นการทำให้ขัดขวางผลประโยชน์ที่ควรมีควรได้อยู่แล้ว เสมือนตอนที่ชูชกตีสองกุมารต่อหน้า ทำให้พระเวสสันดรโกรธเคือง

- **คุณค่าด้านแนวคิดและคติชีวิต**

๑. การทำบุญจะให้ทำเสร็จสมประสงค์ต้องอธิษฐานจิต ตั้งเป้าหมายชีวิตที่ตนปรารถนาไว้ ความปรารถนาที่จะสำเร็จสมดังตั้งใจผู้นั้นต้องมีศีลบริบูรณ์ กล่าวคือ

- ต้องกระทำความดี
- ต้องรักษาความดีนั้นไว้
- หมั่นเพิ่มพูนความดีให้มากยิ่งขึ้น

๒. การทำความดีต้องทำเรื่อยไป ทุกชาติทุกภพต่อเนื่องไม่ขาดสาย

๓. ในเรื่องมหาชาติได้แสดงตัวอย่างของพระชาติที่ยิ่งใหญ่ด้วยทศบารมี เห็นตัวอย่างการบำเพ็ญบารมีอันยากยิ่งที่มนุษย์ปุถุชนธรรมดาจะทำได้

๔. คุณค่าของมหาชาติเป็นเรื่องที่ประจักษ์ชัดในศรัทธาของพุทธศาสนิกชนมายาวนานตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย ดังที่ปรากฏในจารึกนครชุม ซึ่งถือว่าเป็นหลักฐานที่เป็นวรรณคดีลายลักษณ์อักษรที่เก่าแก่ที่สุด

๕. แสดงให้เห็นถึงความเชื่อ ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาที่อยู่คู่กับสังคมไทยจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

๖. สะท้อนให้เห็นถึงประเพณีทางศาสนาที่สำคัญเกี่ยวกับการทำบุญ ฟังเทศน์มหาชาติให้จบวันเดียวครบบริบูรณ์ ทั้ง ๑๓ กัณฑ์ เป็นเหตุให้สำเร็จความปรารถนาทุกประการดังนี้

- เมื่อตายจากโลกนี้ไปแล้ว จะมีโอกาสได้พบพระพุทธเจ้าพระนามว่า ศรีอริยเมตไตรยในอนาคต

- เมื่อดับขันธไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ จะเสวยทิพยสมบัติมโหฬาร

- เมื่อตายไปแล้วจะไม่ตกนรก

- เมื่อถึงยุคพระศรีอริยเมตไตรย จะได้จุติไปเกิดเป็นมนุษย์

- เมื่อได้ฟังธรรมต่อหน้าพระพักตร์ของพระพุทธองค์ จะได้

ดวงตาเห็นธรรม เป็นพระอริยบุคคลในบวรพระพุทธศาสนา

๗. มหาชาติในแต่ละท้องถิ่นมักจะแสดงให้เห็นถึงลักษณะวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ความเชื่อได้อย่างชัดเจน

มหาชาติ หรือเวสสันดรชาดก มีคุณค่าทั้งด้าน
เนื้อความและด้านวรรณศิลป์ เพราะแต่ละสำนวนเกิดขึ้นจาก
ความเชื่อและความศรัทธาในพุทธศาสนา ทั้งยังเป็นมรดกทาง
วัฒนธรรม สำคัญของคนในท้องถิ่นที่ควรอนุรักษ์และสืบทอด
ต่อไป